

«Ατμοσφαιρικές» συνθήκες¹

Αναστ. Μ. Κωτσιόπουλος

Καλημέρα σας

Η εμμονή μου στη συνεδριακή διαδικασία –την οποία θεωρώ ως τον καλύτερο τρόπο για να συζητήσουμε για το πρόγραμμα σπουδών– πηγάζει κυρίως από την προσωπική μου εμπειρία στη Σχολή² τα τελευταία σχεδόν 50 χρόνια. Πηγάζει, επίσης, και από ένα είδος μάλλον δυσεξήγητης και πρόωρης νοσταλγίας, επικειμένης της αποχώρησής μου από τη Σχολή, τον ερχόμενο Αύγουστο.

Θα σας αναπτύξω, εντελώς επιγραμματικά, μερικές σκέψεις μου τόσο για γενικότερα ζητήματα όσο και ειδικότερα για το πρόγραμμα σπουδών της Σχολής μας.³

A. Μερικές διαπιστώσεις

1. Οι αλλαγές από το 1983 μέχρι σήμερα

Από το 1983, που για πρώτη φορά με τη σημερινή δομή της Σχολής μας συζητήσαμε για νέο πρόγραμμα σπουδών, μέχρι σήμερα, έχουν συμβεί σημαντικές αλλαγές στις σπουδές αρχιτεκτονικής και στην αρχιτεκτονική γενικότερα, κυριότερες από τις οποίες είναι οι εξής:

-η καθιέρωση και θεσμική κατοχύρωση του νέου ιεραρχικού σχήματος του ελληνικού πανεπιστημίου όπως και η συνεπαγόμενη σημαντική ποσοστιαία αύξηση όσων αποκτούν δικαίωμα αυτοτελούς διδασκαλίας

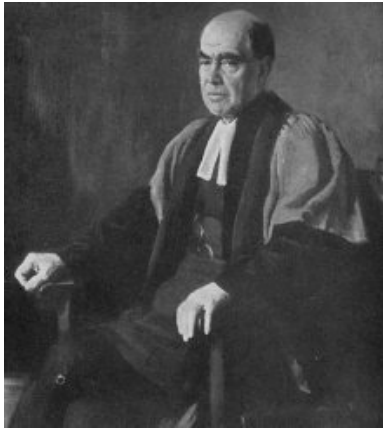
-οι αναπαραστατικές δυνατότητες των νέων υπολογιστικών μέσων, η σταδιακή απομάκρυνση από το σχεδιαστήριο και ο νέος κόσμος των παραγομένων και, κατά συνέπεια, διαθεσίμων μορφών που λειτουργούν ως κανόνες ή πρότυπα

-η ευρύτερη, αλυσιδωτού τύπου, έκρηξη της πληροφορίας και το νέο επικοινωνιακό «σύμπαν» που καθημερινώς διευρύνεται

-η ανασφάλεια της πάλαι ποτέ αυθεντίας: ουδείς μπορεί «να κάνει τον έξυπνο» χωρίς να κινδυνεύει να γελοιοποιηθεί. Πολλοί, κάτω από αυτή την πίεση, αντιμετωπίζουν την αυξανόμενη ανάγκη της ενημέρωσης με τη χρήση των νέων διαδικτυακών εργαλείων, υποκαθιστώντας τη βιβλιογραφική έρευνα ή την έρευνα πεδίου. Η μονομερής χρήση όμως αυτών των εργαλείων μπορεί να εκθέσει όσους τα υπερεκτιμούν και τα εμπιστεύονται πέραν ενός ορίου.

2. Τι δεν άλλαξε από τον μεσαίωνα μέχρι σήμερα

Ένα πρώτο στοιχείο που δεν άλλαξε είναι ότι, όπως έγραφε ο Hastings Rashdall⁴, από τη μεσαιωνική Βολογνα μέχρι σήμερα «*πανεπιστήμιο ήταν και είναι οι δάσκαλοί του*». Πολύ αργότερα, την οντότητα του πανεπιστημίου άρχισαν να ενισχύουν οι θεσμοί και οι υποδομές του και πάντως τον ασθενέστερο ρόλο έπαιξαν τα έξωθεν επιβαλλόμενα προγράμματα.

Εικ. 1
Hastings Rashdall (1858–1924)

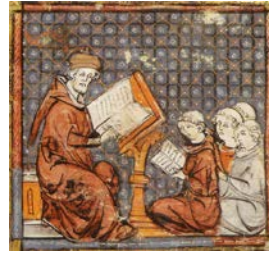
Ένα δεύτερο στοιχείο που δεν άλλαξε –απόρροια του προηγούμενου– είναι ότι οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι διδάσκουν καλύτερα αυτό που ξέρουν καλύτερα. Μεταφέρουν στους φοιτητές πρωτίστως την επαγγελματική και επιστημονική τους εμπειρία και γνώση, ενώ συνεργάζονται καλύτερα με τους συναδέλφους εκείνους με τους οποίους υπάρχει αμοιβαία κατανόηση, ανεξάρτητα αν συμφωνούν ή όχι μεταξύ τους.

Εικ. 2
Gratian, μοναχός,
διδάσκαλος κανονικού
δικαίου στη Bologna

Εικ. 3
Αντιγραφέας χειρογράφων

Εικ. 4
Διδασκαλία
στο Παρίσι, 14^{ος} αι.

Εικ. 5
Διδασκαλία γεωμετρίας

Εικ. 6
Διδασκαλία 18^{ος} αι.
(σχέδιο του William
Hogarth)

Εικ. 7
Ο Henricus από την Γερμανία
σε μάθημα στη Bologna
(μικρογραφία του Laurentius
de Voltolina)

Εικ. 8
Παρίσι, σήμερα

Εικ. 9
Οξφόρδη, σήμερα

Τέλος, ένα τρίτο σημείο είναι ότι το αυτοτελώς οριζόμενο αυστηρό πρόγραμμα συνιστά ένα, εν πολλοίς αναποτελεσματικό, καταναγκασμό. Η υπερβολική εμπιστοσύνη στο πρόγραμμα υποβάλλεται από την συνηθέστατη στις μέρες μας μυθολογία περί δήθεν αυτοτελούς αποτελεσματικότητας του μάντζιμεντ. Επιτυχεστερος ορισμός του προγράμματος είναι «η οργάνωση και καλύτερη αξιοποίηση των πραγματικών δυνατοτήτων των μελών μιας Σχολής».

3. Οι υποδομές και η «ατμόσφαιρα» είναι ουσιώδεις προϋποθέσεις.

Οι υποδομές παράγουν, υπηρετούν και αναπαράγουν την πανεπιστημιακή «ατμόσφαιρα». Δεν ήταν πάντοτε παρούσες; στη μεσαιωνική Bologna, οι χώροι για μαθήματα ήταν προσωρινοί και μόνον η «απορρόφηση» των μεσαιωνικών φοιτητικών ομάδων από τους δήμους και αργότερα την εκκλησία οδήγησε στη δημιουργία κτιρίων με αποκλειστικά πανεπιστημιακή χρήση, όπως το Ισπανικό Κολλέγιο και το Archiginnasio στην Bologna, η Σορβόννη, το University College στο Cambridge ή το Old College στο Εδιμβούργο (βλ. εικόνες).

Εικ. 10
Πανεπιστήμιο της
Bologna

Εικ. 11
Χάρτης της Bologna
(ιστορικό κέντρο)

Εικ. 12
Η κεντρική πλατεία της
Bologna

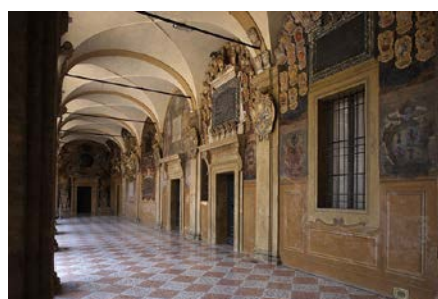
Εικ. 13
Το Ισπανικό Κολλέγιο

Εικ. 14
Εσωτερική αυλή στο Ισπανικό Κολλέγιο

Εικ. 15
Το Archiginnasio

Εικ. 16
Η εσωτερική στοά στο Archiginnasio

Εικ. 17
Πανεπιστήμιο
του Παρισιού

Εικ. 18
Χάρτης του Παρισιού
τον μεσαίωνα

Εικ. 19
Η πλατεία της Σορβόννης

Εικ. 20
Η Σορβόννη σήμερα

Εικ. 21
Πανεπιστήμιο
της Οξφόρδης

Εικ. 22
Χάρτης της Οξφόρδης

Εικ. 23
University College, Oxford

Εικ. 24
Πανεπιστήμιο
του Εδιμβούργου

Εικ. 25
Edinburgh
Old College

Βεβαίως, στην μετέπειτα πορεία, οι κτιριακές υποδομές συνεισέφεραν αποφασιστικά στο κύρος και την κοινωνική αποδοχή των πανεπιστημίων, στην ποιότητα της διδασκαλίας αλλά και στην οικοδόμηση της εσωτερικής πανεπιστημιακής ιεραρχίας.

Εικ. 26
Παρίσι 17^{ος} αι.

Εικ. 27
Οξφόρδη 20^{ος} αι.

Αποκορύφωμα, στην εποχή μας, ήταν η «έκρηξη» των νέων campuses, από το 1960 και μετά, αλλά και η σημαντική επένδυση της αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας στα πανεπιστημιακά κτίρια την τελευταία τριακονταετία. Εξαιρεση στον κανόνα αυτόν δεν μπορούσαν να αποτελούν οι αρχιτεκτονικές Σχολές και οι κατά περίπτωση επώνυμοι σχεδιαστές τους.

Εικ. 28
P. Rudolph – Yale

Εικ. 29
J. Andrews – Harvard, Gund Hall

Εικ. 30
J. Andrews – Harvard, Gund Hall

Εικ. 31
Edinburgh, Architecture,
George Square

Εικ. 32
D. Shankbone – Cooper
Union

Εικ. 33
Morphosis – Cooper Union

Εικ. 34
S. Holl – Higgins Hall
The Pratt Institute

Εικ. 35
MVRDV – TU Delft

Εικ. 36
AA, London

Εικ. 37
AA, London

Δυστυχώς, ειδικά στα ελληνικά πανεπιστήμια και ίσως κατ'εξοχήν στο Αριστοτέλειο, έχει διογκωθεί η απόσταση ανάμεσα στις πραγματικές συνθήκες χώρων και στις χωρικές ποιότητες που θέλουμε να διδάξουμε στο πλαίσιο των σπουδών αρχιτεκτονικής. Αυτό δεν αφορά τον αρχικό σχεδιασμό των χώρων. Τα ελληνικά πανεπιστήμια εξακολουθούν στην πλειονότητά τους να συγκεντρώνουν υψηλής ποιότητας αρχιτεκτονικό ρεπερτόριο, τόσο της

περιόδου του νεοκλασικισμού όσο και του ελληνικού μοντερνισμού και μεταμοντερνισμού, από το 1960 μέχρι σχεδόν τις μέρες μας.

Εικ. 38
Λ. Καυταντζόγλου – ΕΜΠ

Εικ. 39
ΕΜΠ – Κτίριο Αβέρωφ

Εικ. 40
ΕΜΠ – το αίθριο

Δεν αφορά ούτε τις προθέσεις των διοικούντων. Κανείς δεν θέλει μια κακής ποιότητας εικόνα του πανεπιστημίου. Αφορά κυρίως την συνεχώς μειούμενη χρηματοδότηση και την αδυναμία να καθιερωθούν και να ισχύσουν θεσμοί και πρακτικές λύσεις για την προστασία των χώρων. Αποτέλεσμα είναι η έλλειψη συντήρησης και ανανέωσης και η εικόνα γενικευμένης εγκατάλειψης των πανεπιστημιακών κτιρίων και δημοσίων χώρων, η οποία τόσο πρακτικά όσο και, κυρίως, συμβολικά πλήττει ανεπανόρθωτα τις σπουδές και το κύρος του πανεπιστημίου.

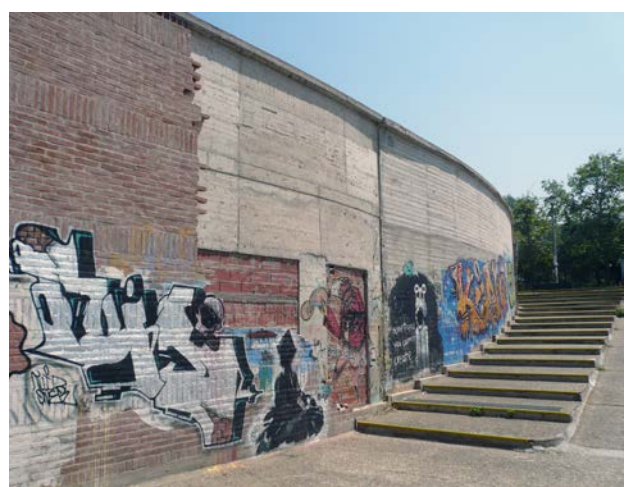
Εικ. 41
Α. Κωτσιόπουλος, Μ. Παπανικολάου, Ρ. Σακελλαρίδου, Η Νέα μονάδα Κεντρικής Βιβλιοθήκης του ΑΠΘ το 2013
Η νέα μονάδα Κεντρικής Βιβλιοθήκης του ΑΠΘ, 1998, Βραβείο ΕΙΑ 2000

Εικ. 42
Η Νέα μονάδα Κεντρικής Βιβλιοθήκης του ΑΠΘ το 2013

Εικ. 43
Η Νέα μονάδα Κεντρικής Βιβλιοθήκης του ΑΠΘ το 1998

Εικ. 44
Η Νέα μονάδα Κεντρικής Βιβλιοθήκης του ΑΠΘ το 2013

B. Μοντέλα οργάνωσης των σπουδών στην αρχιτεκτονική

1. Ατελιέ και «ευρετήριο»

Το «ατελιέ» και το «ευρετήριο» (ή «σουπερμάρκετ», όπως συνηθίσαμε να το αποκαλούμε μερικές φορές) είναι δύο συνήθη μοντέλα σπουδών στην αρχιτεκτονική. Κατά κανόνα, μάλιστα, οι σπουδές οργανώνονται με συνδυασμό τους. Η Σχολή μας έχει κατά καιρούς ακολουθήσει και τα δύο συστήματα, αρχίζοντας από ένα συνδυασμό «ατελιέ» την εποχή των εδρών, εισάγοντας εν μέρει το «ευρετήριο» μετά την αύξηση των εντεταλμένων διδασκαλίας και την εφαρμογή του Ν. 1268/82 (επί προεδρίας Π. Τζώνου), αναπτύσσοντας ένα εκτεταμένο ευρετήριο μετά την αλλαγή του προγράμματος του 1998-99 (με υπεύθυνο σπουδών τον Δ. Κωτσάκη) και καταλήγοντας σήμερα σε ένα μάλλον μεικτό αλλά εξ ανάγκης λιγότερο σχεδιασμένο σύστημα.

Τα χαρακτηριστικά, τα πλεονεκτήματα, οι υπερβολές και οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή κάθε μοντέλου περιγράφονται στη συνέχεια:

(α) τα χαρακτηριστικά:

ατελιέ:

Βασικό studio ανά έτος σπουδών με εσωτερική επιλογή διδασκόντων

Διδασκαλία της θεωρίας με αφορμή τη συνθετική δουλειά και στο πλαίσιο του

συνθετικού θέματος

Περιορισμένος βαθμός επιλογής

ευρετήριο:

Μεγάλης έκτασης κατηγοριοποίηση και μεγάλος αριθμός προσφερομένων μαθημάτων

Υψηλός βαθμός επιλογής από πλευράς φοιτητών και μεγάλη ευελιξία στη διαμόρφωση

του προσωπικού προγράμματος

Μεγάλο εύρος στο φάσμα των επιδόσεων και των γνώσεων των φοιτητών

Αστάθεια των ομαδοποιήσεων των φοιτητών

(β) τα πλεονεκτήματα:

ατελιέ:

Μετάδοση προς τους φοιτητές της ατμόσφαιρας του γραφείου και της διαδικασίας παραγωγής στην αρχιτεκτονική

ευρετήριο:

Πλήρης αξιοποίηση των προτιμήσεων και των δυνατοτήτων των διδασκόντων

Δυνατότητα κατασκευής συνθέτων προσωπικών προγραμμάτων

Αυξημένη δυνατότητα αυτορρύθμισης του συστήματος

(γ) οι υπερβολές και οι κίνδυνοι

ατελιέ:

Υπεραπασχόληση και κορεσμός

Κίνδυνος μετατροπής του διδασκόμενου σε κλώνο του διδάσκοντα

Αλλοίωση της αυτοτέλειας των θεωρητικών και τεχνολογικών μαθημάτων

ευρετήριο:

Κίνδυνος εκφυλισμού σε διαδικασία οδοντιατρείου

Κίνδυνος να μην μεταδοθεί στον φοιτητή ο χαρακτήρας της συνθετικής αρχιτεκτονικής διαδικασίας

Κίνδυνος διέλευσης «αμαχητί» από τη Σχολή χωρίς κόπο και χωρίς ο φοιτητής να

ακούσει σημαντικούς δασκάλους

Κατάλυση της αίσθησης του ανήκειν σε ομάδα

Δυσκολίες στο ζήτημα της προαπαιτούμενης γνώσης

(δ) οι απαραίτητες προϋποθέσεις:

ατελιέ:

υψηλή ποιότητα υποδομών και ευέλικτα σχήματα στο εσωτερικό των ατελιέ

ευρετήριο:

ικανός αριθμός των διδασκόντων και επαρκές εύρος των γνωστικών πεδίων τους

Η Σχολή μας ακολούθησε τα τελευταία 15 χρόνια (από το 1999 και μετά) ένα σύνθετο μοντέλο πλησιέστερο προς εκείνο του «ευρετηρίου», στηριγμένη σε δύο βασικές αρχές: την ελευθερία του διδάσκοντα να διαμορφώνει το μάθημά του αλλά και την ελευθερία του φοιτητή να έχει τουλάχιστον δύο εναλλακτικές επιλογές για κάθε κατηγορία μαθημάτων, με συνέπεια σχεδόν το σύνολο των μαθημάτων να είναι «υποχρεωτικά κατ' επιλογήν».

Το μοντέλο αυτό στηρίχθηκε στην αδιαμφισβήτητη, για πολλά χρόνια, επάρκεια (έως υπερεπάρκεια) του αριθμού των διδασκόντων. Σταδιακά, με την μείωση του αριθμού τους, πέρασε σε μιαν μάλλον νόθα εκδοχή, η οποία σήμερα έχει εξαντλήσει τα όριά της, ιδίως με την επικείμενη αποχώρηση 12 καθηγητών, τον επόμενο Αύγουστο. Είναι προφανές ότι, ακόμη και αν η Σχολή εμμένει στο μοντέλο του ευρετηρίου, χρειάζεται πλήρης ανασχεδιασμός των σπουδών με βάση τα νέα δεδομένα.

2. Θεωρία

Θα ήθελα να μοιραστώ μαζί σας μερικές σκέψεις μου για τη διδασκαλία των θεωρητικών μαθημάτων. Εννοώ τα μαθήματα κυρίως της θεωρίας αρχιτεκτονικής και λιγότερο εκείνα των αυτοτελών κατηγοριών όπως η τεχνολογία, η ιστορία κλπ.

Το κεντρικό ζήτημα που πάντοτε τίθεται στη διδασκαλία της θεωρίας της αρχιτεκτονικής είναι το δίλημμα ανάμεσα στην ενδεχόμενη ανεξαρτησία της και στην ενδεχόμενη προσαρμογή της στις απαιτήσεις του συνθετικού εργαστηριακού μαθήματος.

Προσωπικά πιστεύω στην ανεξαρτησία και στην αυτοτέλεια του θεωρητικού λόγου. Νομίζω, όμως, ότι τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα μετά την καθιέρωση στο πρόγραμμά μας του όρου «θεώρηση» (αντί «θεωρία») βιώνουμε μια σειρά από συγχύσεις και από λανθασμένες κατηγοριοποιήσεις. Ας ξεκινήσουμε, λοιπόν, ως ελάχιστη προϋπόθεση με μιαν «εκστρατεία» για την κατάργηση των μακροσκελών τίτλων των θεωρητικών μαθημάτων.

Θα ήθελα ακόμη να επισημάνω ένα άλλο φαινόμενο, οφειλόμενο εν πολλοίς στην ευκολία να αντλούμε απεικονιστική πληροφορία από το διαδίκτυο. Πρόκειται για την εντεινόμενη προσπάθεια να αποκαλύπτονται τα «μυστικά» της αρχιτεκτονικής μέσα από την ανάλυση των προβεβλημένων παραδειγμάτων της διεθνούς πρωτοπορίας. Θα συμφωνήσω ότι δεν είναι κακό, αρκεί να μην οδηγεί στην σταδιακή υποβάθμιση του αυτοτελούς θεωρητικού λόγου.

Υπάρχει, άραγε, τέτοιος λόγος; Είναι επιστημολογικά κατοχυρωμένος; Διαθέτουμε ένα αξιόπιστο «παράδειγμα» (paradigm) ολοκληρωμένης επιστημονικής θεωρίας της τέχνης και της αρχιτεκτονικής; Και αν ακόμη δεν υπάρχει αυτό το «παράδειγμα», την αγωνία μας για την προσέγγισή του λόγου αυτού, όσο άτσαλη και πλήρης επιστημονικών δανείων και αν είναι αυτή η προσέγγιση, νομίζω ότι οφείλουμε να την μεταδίδουμε στους φοιτητές μας.

Γ. Ο εφικτός μέσος δρόμος για το αβέβαιο μέλλον

1. Το μέλλον

Τι πρόκειται να συμβεί τα αμέσως επόμενα χρόνια;

Προφανώς αναμένουμε μικρότερους αριθμούς δασκάλων λόγω γενικότερης κρατικής πολιτικής, πράγμα που θα αποτελέσει τον καθοριστικό παράγοντα στον σχεδιασμό του όποιου νέου προγράμματος σπουδών. Δεν αποκλείεται πάντως η αύξηση της απασχόλησης στη Σχολή και η έλλειψη σοβαρής αρχιτεκτονικής εμπειρίας των νέων δασκάλων –λόγω μηδενισμού της οικοδομικής δραστηριότητας– να οδηγήσουν σε μείωση ή και υποβάθμιση της επαγγελματικού χαρακτήρα πληροφορίας, την οποία είναι απαραίτητο να αποκτούν οι φοιτητές στη διάρκεια των σπουδών τους.

Προφανώς αναμένουμε οι γνώσεις υποδομής των δασκάλων και των φοιτητών να είναι όλο και περισσότερο ασύμβατες: οι φοιτητές εισέρχονται στη Σχολή όλο και περισσότερο εξοικειωμένοι με τη νέα υπολογιστική και επικοινωνιακή τεχνολογία, ικανότεροι κατά τεκμήριο από τους δασκάλους τους στα ζητήματα αυτά, πράγμα που είναι πιθανόν να οδηγήσει σταδιακά στην γενικότερη αμφισβήτηση της αυθεντίας του δασκάλου.

Προφανώς αναμένουμε να αυξηθεί η ασάφεια ως προς την ταυτότητα των νέων επαγγελματικών κατηγοριών. Τα συναφή ή εξαρτώμενα από την αρχιτεκτονική επαγγέλματα αναμένεται να αλλάζουν με ταχύτερο ρυθμό από ό,τι οι σπουδές.

Τέλος, είναι προφανές ότι θα αυξηθεί ο ανταγωνισμός από τον ιδιωτικό τομέα και δεν αποκλείεται, κατά την προσφιλή ελληνική συνήθεια, να προηγηθεί της καθιέρωσης των ιδιωτικών σχολών αρχιτεκτονικής, ένας σκόπιμος ευτελισμός του δημόσιου πανεπιστημίου κατά το μοντέλο της μέσης παιδείας. Αυτό μπορεί να συνοδεύεται από ενδεχόμενη υποχρηματοδότηση και κατάρρευση των υποδομών. Φαίνεται ότι ορισμένοι από τους διαμορφωτές της κοινής γνώμης και τους αποφασίζοντες σε αυτή τη χώρα δεν μπορούν να αποδεχθούν το αλλού αυτονόητο: ότι η ιδιωτική ανώτατη παιδεία μπορεί κάποτε να συνυπάρξει ανταγωνιστικά με τη δημόσια, χωρίς να χρειαστεί προηγουμένως να την υποβαθμίσει.

2. Ο δρόμος για το νέο πρόγραμμα σπουδών

Επικειμένης της τελικής συζήτησης για το νέο πρόγραμμα σπουδών της Σχολής μας και με δεδομένη την επικείμενη αποχώρησή μου, ας μου επιτραπεί να διατυπώσω μερικές γενικές σκέψεις που προκύπτουν από όσα μέχρι τώρα προσπάθησα να αναπτύξω στην εισήγησή μου.

Η πρώτη σκέψη είναι ότι χρειάζεται η πλήρης αξιοποίηση των δυνατοτήτων και των γνώσεων των διδασκόντων εκεί όπου πράγματι έχουν επιδόσεις, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση σε εθελοντική βάση παλαιότερων και κυρίως νεότερων, έστω και αν αυτό δημιουργεί προβλήματα μη αμειβόμενης εργασίας. Η διδασκαλία δεν είναι μόνον εργασία ή απασχόληση. Είναι κάτι παραπάνω και για αυτό το παραπάνω είναι κρίσιμο να δίνονται ευκαιρίες στους νεότερους.

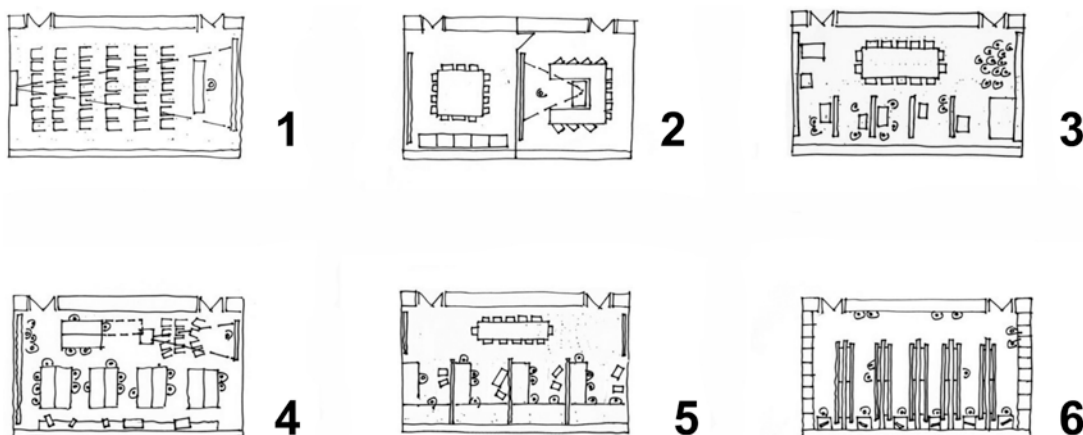
Η δεύτερη σκέψη είναι ότι χρειάζεται ένα ευέλικτο πρόγραμμα χωρίς υπεπροσδιορισμούς αλλά με σαφή δομή. Νομίζω ότι πρέπει να αποφευχθεί ο προ-χαρακτηρισμός των εργαστηριακών μαθημάτων με τίτλους που διαμερισματοποιούν τη συνθετική ενότητα (π.χ. «σχεδιασμός και φυσικό περιβάλλον», «σχεδιασμός και υλικότητα», «σχεδιασμός και ιστορικό περιβάλλον», «σχεδιασμός και αστικό περιβάλλον»). Υπάρχει κάτι από όλα αυτά που δεν εμπεριέχει πλήρως όλα τα άλλα; Υπάρχει περίπτωση να απεμπολήσει κάποιος διδάσκων το δικαίωμα να μιλήσει για τις εξαρτήσεις ανάμεσά τους; Τι είναι πιο ενδιαφέρον από το να καταλαβαίνουν οι φοιτητές τη σχέση ανάμεσα σε όλα τα συστήματα

περιορισμών και την έννοια του «προγράμματος» με την ευρύτερη σημασία της; Χρειάζεται αυτό να γίνεται μόνον σε ένα εργαστήριο στο τέλος με τον μάλλον υπερβολικό τίτλο «άρθρωση»; Νομίζω όχι. Τα εργαστήρια μπορεί να διαφοροποιούνται ως προς την κλίμακα ή την πολυπλοκότητα του προγράμματος αλλά αυτό αρκεί.

Η τρίτη σκέψη είναι ότι για να λειτουργήσει αποτελεσματικά ένα οποιοδήποτε πρόγραμμα, χρειάζεται πάση θυσία, βελτίωση των υποδομών. Το μόνο που μοιάζει να μην χρειάζεται η Σχολή είναι οι αίθουσες με τα εν παρατάξει σχεδιαστήρια που έχουμε σήμερα. Αντιθέτως, είναι απαραίτητη μια ποικιλία διδακτικών χώρων κατάλληλα διαμορφωμένων κατά κατηγορία δραστηριότητας, όπως ορισμένοι που ήδη έχουν διαμορφωθεί και οι οποίοι θα μπορούσαν να ενταχθούν στις παρακάτω κατηγορίες:

1. αίθουσα για θεωρητικό μάθημα
2. μικρή αίθουσα για σεμινάριο, συνεδρίαση
3. αίθουσα διορθώσεων και συλλογικής κριτικής συνθετικού μαθήματος,
4. ατελιέ - εργαστήριο
5. «μόνιμο» εργαστήριο διπλωματικών εργασιών
6. χώροι υποστήριξης κι αποθήκευσης σχεδίων μακετών κλπ
7. άλλοι εργαστηριακοί χώροι για τους φοιτητές: νησίδες υπολογιστών, χώροι ειδικών μηχανημάτων, εργαστήρια μακέτας, ειδικά εργαστήρια κ.α.

Εικ. 45

Τυπικές μορφές οργάνωσης χώρων διδασκαλίας (οι αριθμοί αντιστοιχούν στις κατηγορίες που αναφέρθηκαν προηγουμένως στο κείμενο)

Είναι επίσης απαραίτητη, ίσως περισσότερο από οτιδήποτε, η υψηλή ποιότητα δημοσίων χώρων και ιδίως χώρων υγιεινής, όπως και η εύρεση διαχειριστικών σχημάτων ώστε να παραμένουν όλοι οι χώροι σε καλή κατάσταση. Μια πρόταση που έχει διατυπωθεί και έχει ενδιαφέρον είναι η ενδεχόμενη διοικητική ένταξη όλων των χώρων διδασκαλίας στους Τομείς.

Δ. Η δομή της Σχολής

Η συζήτηση για το πρόγραμμα σπουδών δεν μπορεί να μην θίξει το ζήτημα της διοικητικής οντότητας μιας Σχολής Αρχιτεκτονικής. Για το ζήτημα αυτό νομίζω ότι δύο ερωτήματα είναι προς απάντηση.

Το πρώτο ερώτημα αφορά την διοικητική οντότητα της Σχολής με βάση το νέο θεσμικό πλαίσιο και τη συνάφεια με άλλες γνωστικές περιοχές. Νομίζω ότι γίνεται όλο και περισσότερο φανερό ότι οι αρχιτεκτονικές σπουδές, με την ευρεία έννοια, από τα όρια του

design και του βιομηχανικού αντικειμένου μέχρι τα όρια της γεωγραφίας, συγκροτούν ένα επιστημονικό corpus επαρκώς αυτοτελές και επαρκώς ευρύ, ώστε το corpus αυτό να αντιστοιχεί στο θεσμικό σχήμα της «Σχολής», όπως το σχήμα αυτό περιγράφεται από την ισχύουσα νομοθεσία. Ο περιορισμός της αρχιτεκτονικής στα όρια του «Τμήματος» και στα όρια μιας υπερφορτωμένης οντότητας όπως η Πολυτεχνική Σχολή δημιουργεί λειτουργικές εμπλοκές, που θα γίνουν εντονότερες τα επόμενα χρόνια. Το σωστό σχήμα για την περίπτωση του ΑΠΘ θα ήταν η μετατροπή της Πολυτεχνικής Σχολής σε αυτοτελές ίδρυμα, στο πλαίσιο του οποίου η αρχιτεκτονική και οι συναφείς κλάδοι θα συγκροτούσαν μian Αρχιτεκτονική Σχολή με επιμέρους ενδεχόμενες υποδιαιρέσεις. Προς μian εξίσου δόκιμη, αν και διαφορετική, κατεύθυνση, θα μπορούσε η αρχιτεκτονική να συνδεθεί με τις σπουδές καλών τεχνών δημιουργώντας ανάλογα θεσμικά μορφώματα. Η σύνδεση με τις σπουδές καλών τεχνών, πάντως, είναι μια λύση που δεν φαίνεται να συμβαδίζει με την παράδοση των περισσότερων ελληνικών αρχιτεκτονικών Σχολών και Τμημάτων οι οποίες –μάλλον αντίθετα με τη διεθνή πρακτική– προτιμούν να προσθέτουν τον όρο «μηχανικών» στον τίτλο τους και, έτσι, υπό μία έννοια να μην δείχνουν εμπιστοσύνη ούτε στη σφαιρικότητα ούτε και στο εφαρμόσιμο της τέχνης που καλλιεργούν.

Το δεύτερο ερώτημα αφορά την εσωτερική οργάνωση της Σχολής. Είναι φανερό ότι η σημερινή δομή των Τομέων στη Σχολή μας δύσκολα πλέον αντιστοιχεί στους αριθμούς των διδασκόντων και στην εξέλιξη των γνωστικών αντικειμένων. Χρειάζεται να επανασυζητηθεί η δομή αυτή και ενδεχομένως να αλλάξει με πιθανή μείωση του αριθμού των Τομέων και ένταξη σε αυτούς τόσο των εργαστηρίων που σήμερα υφίστανται στη Σχολή μας χωρίς να έχουν διοικητική έκφραση, όσο και νέων εργαστηρίων που είναι χρήσιμο να ιδρυθούν ώστε να στεγάσουν την ερευνητική δραστηριότητα των μελών της Σχολής.

Θα είχα πολλά ακόμη να πώ, νομίζω όμως ότι πρέπει να δώσουμε το λόγο πρωτίστως σε όσους θα πάρουν στα χέρια τους τις τύχες της Σχολής τα επόμενα χρόνια.

Ευχαριστώ που με ακούσατε

---

¹ Εισήγηση στο Συνέδριο με θέμα «Οι σπουδές στην αρχιτεκτονική: συνέχεια και αλλαγή», (διοργάνωση: Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ – Β' Τομέας Αρχιτεκτονικού και Αστικού Σχεδιασμού, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας) που έγινε στην αίθουσα του ΤΕΕ, Θεσσαλονίκη, από 25 έως 27 Απριλίου 2013). Μια συντομευμένη εκδοχή του κειμένου αυτού παρουσιάστηκε σε Συνέδριο για τη διδακτική της αρχιτεκτονικής, που έγινε στην Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ στις 3 και 4 Νοεμβρίου του 2017.

² Ο όρος «Σχολή Αρχιτεκτονικής» χρησιμοποιείται σε όλο το κείμενο για να περιγράψει όχι την διοικητική ονομασία αλλά το περιεχόμενο και την ουσία του εκπαιδευτικού και ερευνητικού φορέα που επισήμως ονομάζεται «Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής του ΑΠΘ». Το ζήτημα της διοικητικής οργάνωσης και ένταξης της Σχολής σχολιάζεται αναλυτικότερα στο κεφάλαιο Δ.

³ Οι εντός κειμένου εικόνες με αριθμούς από 1 έως 40 προέρχονται από το διαδίκτυο και αναπαράγονται εδώ σε μικρό μέγεθος για διδακτικούς σκοπούς. Φωτογράφος των εικόνων 41 και 43 (νέα μονάδα Κεντρικής Βιβλιοθήκης του Α.Π.Θ.) είναι ο Μπ. Λουϊζίδης, ενώ οι εικόνες 42, 44 και 45 είναι από το αρχείο του Α. Κωτσιόπουλου. Όλες οι εικόνες προβλήθηκαν κατά τη διάρκεια της εισήγησης τον Απρίλιο του 2013.

⁴ Rashdall, Hastings (1895), *The Universities of Europe in the Middle Ages* (edited by Alfred Brotherston Emden & Sir Frederick Maurice Powicke, 1936 Oxford, Clarendon Press και αργότερα σε νεότερες εκδόσεις από Oxford University Press).